

Тема 1. Міжнародна економічна система

План

1. Загальна характеристика міжнародної економічної системи.
2. Етапи становлення і розвитку світової економіки.
3. Структура й основні риси сучасної світової економіки.
4. Економічна інтеграція.
5. Основні показники розвитку світової економіки

Лекція до питання 1. Загальна характеристика міжнародної економічної системи.

Світова економіка – це сукупність національних господарств, пов'язаних один з одним системою міжнародного поділу праці (МПП), економічними і політичними відносинами. Універсальний зв'язок між національними господарствами здійснюють міжнародні економічні відносини.

Міжнародні економічні відносини (МЕВ) – це комплекс економічних відносин між окремими країнами, їхніми регіональними об'єднаннями, а також окремими підприємствами (транснаціональними, багатонаціональними корпораціями) у системі світового господарства.

До структури МЕВ входять: міжнародний поділ праці; міжнародна торгівля товарами та послугами; міжнародний рух факторів виробництва (капіталів, робочої с, технології); міжнародні валютно-фінансові і кредитні відносини; міжнародна економічна інтеграція і деякі інші похідні від них форми.

В сучасних умовах головними суб'єктами МЕВ виступають: національні господарства; регіональні інтеграційні угруповання країн (ЄС, НАФТА та інші); транснаціональні корпорації (ТНК); міжнародні організації (ООН, МВФ та інші). МЕВ можуть мати місце між суб'єктами тільки тоді, якщо вони уклали міжнародні економічні погодження (МЕП), міжнародні господарські контракти (МГК), інші договори і мають домовленості, які визначають їх права та обов'язки щодо розвитку міжнародних зв'язків. Таким чином, під суб'єктами МЕВ розуміють фізичних або юридичних осіб, які приймають участь у здійсненні міжнародних господарських контрактів, погоджень та договорів.

Об'єкти МЕВ – це те, на що спрямована господарська діяльність суб'єктів світової спільноти. Об'єкти МЕВ: експорт (імпорт) товарів; експорт (імпорт) послуг; здійснення господарської діяльності за кордоном; міжнародна спеціалізація виробництва; міжнародне кооперування виробництва; фінансові операції; науково-технічні зв'язки; експорт (імпорт) капіталу; спільне підприємництво; оренда машин та обладнання; зустрічна торгівля; організація та участь у виставках, ярмарках, торгах.

Одне з найбільш повних тлумачень світової економіки дав французький економіст Мішель Бо. У поняття світової економіки він включає наступні складові:

сукупність виробничої діяльності людини, яку можна виразити макроекономічними показниками в натуральній і вартісній формі за визначений період часу (зазвичай за 1 рік) (наприклад, сукупний світовий обсяг ВВП (у дол. США), сукупний світовий обсяг виробництва автомобілів у рік (у млн. шт.) і т. ін.);

сукупність національних економік усіх країн світу, кожна з яких займає своє визначене місце у світовій системі;

сукупність міжнародних економічних відносин, економічних зв'язків між національними господарствами;

глобальна діяльність транснаціональних компаній (ТНК) і транснаціональних банків (ТНБ);

інтеграційні угруповання країн, співтовариства країн і міжнародні організації;

світова система, що сформувалася й організована в результаті розвитку капіталістичного способу виробництва;

результат економічної діяльності всього людства, розглянутий з урахуванням стану навколишнього середовища і наявних ресурсів.

Таким чином світова економіка – це економічна система, яка сформувалась до кінця XIX століття і продовжує удосконалюватися.

Світову економіку можна визначити як економічну систему, що само відтворюється на рівні продуктивних сил, виробничих відносин і визначених аспектів надбудовних відносин у тій мірі, у якій вхідні в нього національні господарства мають визначену сумісність на кожному із трьох названих рівнів. У цьому визначенні знаходять висвітлення основні складові частини господарства, включаючи матеріальну базу, реалізацію різних форм власності і визначений порядок функціонування відтворювальних процесів.

Основою виникнення й існування системи виступає її цілісність, що припускає економічну взаємодію всіх складових частин системи на досить стійкому рівні, що забезпечує регулярну циркуляцію відтвореного продукту в глобальному масштабі, постійну діяльність, життєздатність системи, її саморегуляцію і розвиток. Така єдність світового господарства, циркуляція відтвореного продукту забезпечується національними і міжнародними ринками з властивими їм товарно-грошовими відносинами і множинністю цін.

У широкому розумінні ринок – це сукупність економічних, соціальних і політичних відносин, що складаються в процесі обміну товарів і послуг. Ринок – це окрема категорія, що розвивається під впливом власних закономірностей і справляє вплив на весь хід відтворення, тобто він є невід'ємною стадією відтворення, яке розвивається в тісній взаємодії з його іншими елементами – виробництвом, розподілом і споживанням.

Світова економіка – це складна система, що характеризується множинністю її складових елементів, ієрархічністю, багаторівневістю, структурністю. Основу системи складає міжнародне й обмежене рамками окремих держав національне виробництво матеріальних і духовних благ, їхній розподіл, обмін і споживання. Кожна з цих фаз світового відтворювального процесу як у глобальному масштабі, так і в рамках окремих держав у залежності від їхнього місця і ролі в цілому впливає на функціонування усієї світової господарської системи. Світова економіка як система має загальну мету – задоволення людських потреб (попиту), але в різних підсистемах ця мета модифікується в силу різних соціально-економічних умов.

Світова економіка як система не може розвиватися без визначеного порядку, заснованого на нормах міжнародного публічного і приватного права, що регулюють економічні відносини між державами, економічними об'єднаннями, юридичними і фізичними особами. Дотримання встановлених конвенційних і звичайних норм забезпечується самими державами і колективними формами контролю за дотриманням міжнародного права, яким займаються різного роду міжнародні організації. Ці правила уточнюються і переглядаються відповідно до потреб розвитку світових продуктивних сил і окремих підсистем і елементів. Світове господарство є історичною і політико-економічною категорією, тому що кожному конкретному історичному етапові властиві визначені масштаби і рівень виробництва, інтернаціоналізація господарського життя і соціально-економічна структура. Світове господарство являє собою складну економічну систему. Його суб'єктами виступають транснаціональні компанії, національні господарства, міжнародні інтеграційні об'єднання, що самі є системами з властивим тільки їм регулюванням.

Сукупність міжнародних економічних відношень
Механізм регулювання світогосподарських зв'язків
Світові виробничі с (ресурси)

Головні елементи
Науково-технічна
сфера
Виробничо-інвестиційна діяльність
Міжнародна торгівля, світовий ринок, валютно-фінансові та кредитні відносини
Суб'єкт
Міжнародні економічні організації
Інтеграційні об'єднання
Держава
Підприємства, фірми, ТНК
Структурні рівні
Світовий
Регіональний
Міждержавний
Рівень підприємства,
фірми

Системний аналіз передбачає виділення основних елементів структури світового господарства. Існує кілька підходів до визначення структурних елементів світового господарства. Міжнародна економічна система може розглядатися як результат взаємодії світогосподарських зв'язків та їх першопосередків – безпосередніх виробників, власників ресурсів, країн, регіонів. Одним з головних елементів структури світового господарства є міжнародна науково-виробнича сфера, що включає інтернаціональні науково-технічні і виробничо-інвестиційні комплекси і системи. Міжнародна виробнича сфера являє собою сукупність виробничо-інвестиційних і фінансово-кредитних зв'язків, що складаються між окремими особами, державами і регіонами в процесі вивозу капіталу, діяльності ТНК, розвитку міжнародної спеціалізації і кооперування виробництва, створення спільних підприємств і вільних економічних зон.

Міжнародні економічні організації – це міжнародні і регіональні валютно-кредитні і фінансові організації, створені на основі міждержавних угод з метою регулювання МЄВ, у тому числі валютно-кредитних і фінансових. До них відносяться: Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк, а також регіональні банки розвитку, валютно-кредитні і фінансові організації ЄС.

Типи інтеграційних об'єднань: Угоди про економічне і торговельне співробітництво, Зони вільної торгівлі, Митні союзи, Загальний ринок, Економічні союзи.

Відносини між окремими елементами світового господарства складають рівні. **Міжнародний рівень складають** відносини між державами, він регулюється міжнародними правилами і нормами. **Транснаціональний рівень складають** відносини потоків, що виходять за межі національних кордонів, це сфера діяльності фірм і груп з їх внутрішніми системами інформації.

Міжнародний рівень включає наступні принципи: принцип розвитку МЄВ; принцип мирного урегулювання суперечок; принцип мирного спів- існування; принцип взаємоповаги; принцип взаємодопомоги; принцип недопущення дискримінацій; принцип невтручання у внутрішні справи держав. **Національний рівень включає** принципи функціонування МЄВ конкретної держави. До них відносяться: суверенітет, свобода, рівність, верховенство закону, захист інтересів, еквівалентність обміну.

У соціально-економічному плані світове господарство неоднорідне. Провідне місце в ньому займають промислово розвинуті західні країни. Особливе місце займають країни, що розвиваються, у економіках яких багато в чому зберігається залежний характер від індустриальних розвинутих країн. Велику специфіку у своєму розвитку мають східноєвропейські країни з перехідною економікою і інші держави. У цілому світове

господарство являє собою складне соціально-економічне утворення.

Лекція до питання 2. Етапи становлення і розвитку світової економіки

У своєму становленні і розвитку світове господарство пройшло довгий і складний шлях. Деякі дослідники відносять його виникнення ще до часів Римської імперії. Інші ведуть відлік функціонування світового господарства з часу Великих географічних відкриттів XV - XVI ст., що привели до прискореного розвитку міжнародної торгівлі коштовностями, прянощами, благородними металами, рабами. Але світове господарство цього періоду було обмеженим, залишаючись сферою застосування тільки купецького капіталу.

Сучасне світове господарство виникло після промислового перевороту, у ході переростання капіталізму в монополістичний капіталізм.

Таблиця 1.1

Основні етапи розвитку світової економіки

Основні етапи розвитку світового економіки			
Ном ер у	етап	Тривалість	Характеристика
I		XV – XVII ст.	Зародження світового капіталістичного ринку: Великі географічні відкриття; поява колоній; революція цін; мануфактурний період
II		XVIII – XIX ст.	Формування світового капіталістичного ринку, зародження і розвиток загальносвітового поділу праці: промисловий переворот; буржуазні революції; перехід від мануфактурної до фабричної системи
III		Кінець XIX – перша половина XX ст.	Формування системи загальносвітового поділу праці і на цій основі – всесвітнього господарства: електротехнічна революція; двигуни внутрішнього згоряння; економічний розподіл світу; перехід до монополістичного капіталізму
IV		З 50-х рр. XX ст. дотепер	Функціонування системи загальносвітового поділу праці, посилення взаємозалежності економік усіх країн: науково-технічна революція, процеси інтернаціоналізації й інтеграції

Міжнародний поділ праці і його міжнародна кооперація заклали основи для виникнення світового ринку, що розвивався на основі внутрішніх ринків, які поступово виходили за національні межі.

Найранніша стадія становлення товарного господарства, заснованого на поділі праці – найпростіша форма внутрішнього ринку (Стародавня Греція, Китай, Єгипет, Вавилон, Ефіопія, Північна Африка).

Внутрішній ринок – форма господарського спілкування, при якій усе призначене для продажу збувається самим виробником усередині країни.

Практично відразу після виникнення ринки стали спеціалізуватися (ринки праці, капіталу, роздрібні, торговельні), і частина ринку вже орієнтувалася на іноземного покупця (наприклад, центри работоргівлі - Афіни, Рим, Ліон, Венеція, пізніше –

Ліверпуль, Нант, інші західноєвропейські міста)

Національний ринок – внутрішній ринок, частина якого орієнтується на іноземних покупців.

З XVI до середини XVIII століття мануфактура створювала умови для більш масштабного виробництва товарів, ринки стали розширюватися до регіональних, державних, міждержавних і світових масштабів. Виникли міжнародні ринки (Європа, Близький і Далекий Схід), торгівля стала носити двосторонній характер, Великі географічні відкриття дозвол вивозити товар у знову відкриті землі.

Міжнародний ринок – частина національних ринків, що безпосередньо пов'язана з закордонними ринками.

У першій половині XIX ст. виникла велика фабрично-заводська індустрія, продукції якої потрібний був всесвітній збут, тому відбулося переростання окремих центрів міжкраїнної торгівлі в єдиний світовий ринок, що сформувався до рубежу XIX – XX ст.

Світовий ринок – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на МПП та інших факторів виробництва.

Основні характерні риси світового ринку:

є категорією товарного виробництва, що вийшло в пошуках збуту своєї продукції за національні рамки;

визначається в міждержавному переміщенні товарів, що знаходяться під впливом внутрішнього і зовнішнього попиту та пропозиції;

оптимізує використання факторів виробництва, спрямовуючи виробника в галузі і регіони, де вони можуть бути застосовані найбільш ефективно;

усуває з міжнародного обміну товари і виробників, що не забезпечують міжнародний стандарт якості при конкурентних цінах.

Виникнення світового господарства

До кінця XIX ст. розвиток світового ринку товарів привів до інтенсифікації МЄВ і виходу їх за рамки міжнародної торгівлі товарами. Зростання обсягів фінансового капіталу і розвиток продуктивних сил привели до виникнення світового господарства, що є більш високою стадією розвитку ринкової економіки, ніж світовий ринок, і включає крім традиційної міжнародної торгівлі міжнародний рух факторів виробництва та міжнародні підприємства, що виникають на цій основі.

Регулювання світового господарства відбувається за допомогою заходів як національної, так і міждержавної економічної політики. Економіка окремих країн стає усе більш відкритою й орієнтованою на МЄВ.

Світове господарство – це сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільними факторами виробництва.

Характерні риси сучасного світового господарства:

розвиток міжнародного переміщення факторів виробництва (капіталу, робочої с, технології);

зростання міжнародних форм виробництва на підприємствах розташованих у різних країнах (транснаціональні компанії, спільні підприємства і т. ін.);

економічна політика держав, що передбачає підтримку міжнародного руху товарів і факторів виробництва на двосторонній і багатосторонній основі;

виникнення економіки відкритого типу в рамках багатьох держав і міждержавних об'єднань.

Виникнення світової економіки: Глибокі кризи 30-х років XX ст., Друга світова війна, розбалансованість світового господарства, торговельні війни між країнами, валютні обмеження, руйнування колоніальної системи привели ще до середини XX ст. до необхідності загальних для всіх країн механізмів координації і керування. Виникла ціла система міждержавних економічних і фінансових організацій, покликаних спостерігати за світовим економічним розвитком, попереджати про виникаючі дисбаланси і надавати

всесічну підтримку країнам при необхідності (МВФ, Світовий банк, ООН і т. ін.).

В другій половині XX ст. ринкова економіка перейшла до більш високої, ніж світове господарство, якості і стала світовою.

Характерні риси світової економіки:

розвинута сфера міжнародного обміну товарами на базі міжнародної торгівлі;

розвинута сфера міжнародного руху факторів виробництва (капіталу, робочої с, технології);

міжнародні форми виробництва на підприємствах, розташованих у декількох країнах;

самостійна міжнародна фінансова сфера, не пов'язана з обслуговуванням міжнародного руху товарів і факторів виробництва;

система міжнаціональних і наднаціональних, міждержавних і недержавних механізмів міжнародного регулювання з метою забезпечення збалансованості і стабільності економічного розвитку;

економічна політика держав, що виходить із принципів відкритої економіки.

Лекція до питання 3. Структура й основні риси сучасної світової економіки

Суб'єктами світової економіки є: національні господарства, регіональні (зональні) інтеграційні угруповання країн, транснаціональні корпорації, міжнародні організації, інституціональні інвестори (інвестиційні фонди, банки, холдинги і т. ін.). Для суб'єктів характерні як взаємодія, так і протистояння.

Галузева структура економіки являє собою сукупність якісно однорідних груп господарських одиниць, що характеризуються особливими умовами виробництва в системі суспільного поділу праці і відіграють специфічну роль у процесі розширеного виробництва. Традиційно галузева структура світової економіки подається таким чином:

1. Промисловість.
2. Сільське господарство.
3. Будівництво.
4. Виробнича інфраструктура.
5. Невиробнича інфраструктура (сфера послуг).

Така класифікація заснована на міжнародних стандартах формування структурних елементів світової економіки: вона виходить з Міжнародної стандартної галузевої класифікації усіх видів економічної діяльності і Міжнародної стандартної класифікації занять, що, у свою чергу, є складовими частинами системи національних рахунків.

Кожна з цих базових галузей може далі підрозділятися на укрупнені галузі, підгалузі і види виробництва. Галузеві пропорції, або галузева структура, являють собою співвідношення питомих ваг окремих галузей.

Первинні галузі – сільське господарство і видобувна промисловість.

Вторинні галузі – обробна промисловість, електроенергетика і будівництво, що використовують сировину первинних галузей.

Третинний сектор – сфера послуг (фінанси, страхування, освіта, культура, наука, охорона здоров'я, ділові й інші послуги), транспорт, торгівля і зв'язок.

Умовна структура міжнародної економіки може бути подана в такий спосіб (табл.1.2).

До основних рис сучасної світової економіки відносяться:

1. Новий етап інтернаціоналізації виробництва і поглиблення суспільного поділу праці на основі науково-технічної революції:

усе більш повна взаємозалежність національних господарств;

поглиблення загальносвітового поділу праці, підвищення товарності й експортної орієнтації економік;

перехід від предметної до подетальної і функціональної спеціалізації національних

Умовна структура міжнародної економіки

Міжнародне регулювання і нагляд	Економічні фактори міжнародної економіки					Фінансові	
	Міжнародні організації						
Форми міжнародних економічних відносин	Товарами	Послугами	Капіталу	Робочої сили	Технології	Валютою	Цінними паперами і деривативами
	Міжнародна торгівля		Міжнародний рух факторів виробництва			Міжнародна торгівля фінансовими інструментами	
Державне регулювання	Регулювання зовнішньої торгівлі		Регулювання руху факторів виробництва			Валютне й банківське регулювання	
	Мікроекономічна політика					Макроекономічна політика	
Базові поняття	Світове господарство Світовий ринок Міжнародний поділ праці						

- перехід до єдиних критеріїв техніко-економічної ефективності виробництва.

Лекція до питання 4. Економічна інтеграція

Економічна інтеграція – міждержавні об'єднання з особливою організаційною структурою, новий етап усупільнення виробництва:

структурна інтеграція – об'єднання високорозвинених національних господарств для координації економічної політики виробничої кооперації, стимулювання міграцій капіталів і робочої с (ЄС, ОЕСР, ГАТТ/СОТ та ін.);

господарська інтеграція – об'єднання національних господарств, що розвиваються, для використання переваг спеціалізації і більш повного використання економічних ресурсів.

Глобальні економічні та екологічні проблеми – загальносвітові процеси, що торкаються інтересів всього людства:

демографічна проблема;

продовольча проблема;

подолання економічної відсталості країн, що розвиваються, у цьому зв'язку – проблеми боргів;

подолання погрози екологічної катастрофи, енергетична проблема;

подолання погрози ядерної війни.

4. Всесвітня торгівля – новий етап розвитку торгівлі в умовах інтернаціоналізації виробництва й економічної інтеграції:

найгостріша конкуренція («торговельні війни»);

створення специфічної торговельної інфраструктури розвинутими капіталістичними країнами (монополія на інформаційні й інші інфраструктурні послуги);

домінуючий стан Японії, США, країн ЄС;

нееквівалентний обмін із країнами, що розвиваються;

монопольний стан на ринку транснаціональних корпорацій.

5. Зростаючі масштаби міграції капіталів і робочої с:

величезне збільшення масштабів міграції в зв'язку з інтернаціоналізацією виробництва;

вирішальна роль у міграції позикового капіталу міжнародних фінансово-кредитних установ (МВФ, МБРР та ін.);

переважне значення в міграції капіталів експорту-імпорту підприємницького

капіталу – прямі і портфельні інвестиції транснаціональних корпорацій, спільних підприємств та ін.;

проблема «відтоку мозків» і іноземної робочої с, породжена міграцією працівників.

Лекція до питання 5. Основні показники розвитку світової економіки

Для аналізу економічного становища світу використовується цілий ряд показників, що характеризують динаміку і стан світової економіки. Основний з них – валовий світовий продукт (ВСП) – виражає загальний обсяг кінцевих товарів і послуг, зроблених на території всіх країн світу незалежно від національної приналежності діючих там підприємств у визначений період часу. Облік кінцевої продукції передбачає виключення повторного рахунку сировини, напівфабрикатів, інших матеріалів, палива, електроенергії і послуг, використаних у процесі її виробництва.

Показник ВСП виражає загальну активність у світі й окремих країнах. З іншого боку, його складові частини охоплюють основні сфери, галузі і фактори економічного розвитку. Так, розгляд за основними складовими частинами використання ВСП дає уявлення про основні сектори попиту, а аналіз ВСП за виробництвом показує зміни як структури всього господарства, так і основних галузей. ВСП дає можливість визначити місце країни і регіонів у світовому виробництві, суспільну продуктивність праці в різні періоди часу, але не може використовуватися як показник потенціалу окремих видів виробництва, рівня технології або добробуту населення.

У кожній окремо узятій країні розраховується валовий внутрішній продукт (ВВП). Він підраховується на основі системи національних рахунків (СНР), що побудована на концепції продуктивного характеру усіх видів діяльності. Вона являє собою сукупність міжнародно визнаних правил обліку економічної діяльності і відображає основні макроекономічні зв'язки внутрішнього і зовнішнього секторів національних господарств.

СНР постійно удосконалюється. У 1993 р. ООН затвердила нову стандартну СНР (попередня була прийнята в 1968 р.). В українську практику СНР стала впроваджуватися з 1988 р. (ще за СРСР), що зумовило проведення величезної роботи з перерахування основних макроекономічних показників розвитку країни й істотно змінило картину структури національного господарства, динаміки і темпів його розвитку.

Центральним показником СНР є ВВП, другий за значущістю показник – валовий національний продукт (ВНП). Вони відображують результати діяльності в двох сферах народного господарства – матеріального виробництва і послуг, – і визначаються як вартість всього обсягу кінцевого виробництва товарів і послуг в економіці за один рік (квартал, місяць). Підраховуються в поточних або постійних цінах.

Основна відмінність полягає в тому, що ВВП підраховується за так званою територіальною ознакою, ВНП – за національною.

ВВП – це сукупна вартість продукції сфери матеріального виробництва і послуг незалежно від національної належності підприємств, розташованих на території даної країни.

ВНП – це сукупна вартість всього обсягу продукції і послуг у національній економіці незалежно від місцезнаходження національних підприємств даної країни.

$$\text{ВНП} = \text{ВВП} + \text{чистий факторний дохід.}$$

Чистий факторний дохід – це різниця доходів від використання факторів виробництва, що знаходяться за рубежом у власності резидентів, і виплат нерезидентам за використання належних їм факторів виробництва в даній країні, тобто різниця між прибутком і доходами резидентів за рубежом і нерезидентами в даній країні. Звичайно для розвинутих країн ця різниця невелика і складає близько 1% від ВВП.

Підрахунок ВВП/ВНП проводиться за трьома принципами: за виробництвом, використанням і доходами.

ВВП за виробництвом (за галузями) – це сума доданої вартості за всіма галузями національної економіки. Дозволяє виявити співвідношення і роль окремих галузей у створенні ВВП. Динаміка за ряд років дозволяє виявити зміни структури ВВП, динаміку розвитку окремих галузей національної економіки і характер економічної політики в країні. Додана вартість або умовно чиста продукція окремих галузей являє собою різницю між вартістю валової продукції і сумою поточних виробничих витрат, тобто вартість, принесену в процесі виробництва на тому чи іншому його етапі. Вона складається з перенесеної на продукт амортизації основних фондів, заробітної плати, прибутку, податків. Останні враховуються при підрахунку в поточних цінах.

ВВП за використанням (за витратами) – це сума усіх витрат на купівлю загального обсягу зробленої в даному році продукції. Включає наступні статті:

- кінцеві споживчі витрати (товари першої необхідності, предмети споживання тривалого користування та ін.);

- кінцеві витрати органів державного керування (державні витрати на купівлю продукції підприємств і купівлю ресурсів для потреб держави, тобто сума витрат держави на виплату заробітної плати держслужбовцям і на закупівлю товарів і послуг);

- валові капіталовкладення, валові накопичення і зміна запасів матеріальних оборотних коштів;

- сальдо експорту та імпорту (різниця), тобто частина ВВП направляється на експорт і частина витрачається на імпорт товарів і послуг.

ВВП за доходами – це сума доходів, отриманих у країні від виробництва продукції даного року (сума доходів від економічних ресурсів, використаних у процесі виробництва суспільного продукту за певний час). Включає наступні статті:

- заробітну плату найманих робітників;

- прибуток фірм і корпорацій;

- доходи некорпоративних підприємств, що знаходяться в індивідуальній власності, і доходи працівників вільних професій;

- рентні платежі (доходи від власності – землі, нерухомості та ін.);

- відсоток на позичковий капітал (виплати за капітал, використаний при виробництві ВВП);

- амортизаційні відрахування – відрахування на створення грошового фонду, що відшкодовує знос основних фондів, які беруть участь у створенні ВВП;

- непрямі податки – ПДВ, акцизи, мита та ін., – тобто незароблений дохід, що одержує держава шляхом збільшення цін для свого утримання.

З ВВП, підрахованого за доходами, віднімаються державні субсидії. ВВП/ВНП, підраховані за доходами і за витратами повинні бути рівні.

Головна вимога при підрахунку ВВП/ВНП полягає в запобіганні повторного рахунку, тобто щоб враховувалася тільки кінцева продукція.

Кінцева продукція – це товари і послуги, що купуються споживачами для кінцевого користування. Проміжна продукція – це товари і послуги, що проходять подальшу переробку або перепродаються кілька разів, перш ніж потрапити до споживача.

Тому для виключення повторного рахунку ВВП/ВНП повинні виступати як вартість кінцевих товарів та послуг і включати тільки вартість, що додається на кожній стадії обробки.

Додана вартість (ДВ) – це вартість, створена в процесі виробництва на даному підприємстві, яка охоплює реальний внесок підприємства в створення вартості конкретного продукту, тобто зарплату, прибуток і амортизацію конкретного підприємства.

$ДВ = ВПП - ПМВ + \text{амортизаційні відрахування},$

де ВПП – валовий продукт підприємства (ринкова ціна випущеної продукції);

ПМВ – поточні матеріальні витрати.

У СНР до складу доданої вартості входять: амортизація, зарплата, прибуток корпорацій і некорпоративних підприємств, отримана ними рента, відсоток на позичковий капітал і непрямі податки на бізнес.

ВВП завищує обсяг виробництва на вартість річних амортизаційних відрахувань і на суму непрямих податків, тому не може відображувати, що виробництво реально додало до добробуту суспільства в даному році. Для цього існують показники чистий національний продукт (ЧНП) і національний дохід (НД).

За допомогою ЧНП вимірюється загальний річний обсяг виробництва товарів і послуг, що країна зробила і спожила у всіх секторах свого національного господарства.

$$\text{ЧНП} = \text{ВВП} - \text{амортизаційні відрахування.}$$

Національний дохід – це знову створена за рік вартість, що характеризує, що додало виробництво даного року до добробуту суспільства.

$$\text{НД} = \text{ЧНП} - \text{сума непрямих податків} + \text{субсидії.}$$

Сума податків значна. Вони включаються в ринкові ціни товарів та послуг і сплачуються кінцевим споживачем. Субсидії діють на ціни протилежним чином – вони знижують їх на власну величину. Показник національного доходу приблизно відповідає поняттю зробленого національного доходу. Відзначимо, що для будь-якого національного господарства важливі доходи, які надходять у його розпорядження. Сума доходів, що надходить у розпорядження даної країни, підраховується як різниця між чистим внутрішнім продуктом і сальдо доходів підприємств і громадян даної країни за рубежом і доходами іноземців у цій країні. Цей показник приблизно відповідає поняттю використаного національного доходу.

Валовий національний розподільний дохід (ВНД) – це ВВП, що використовується для накопичення та споживання і включає чисті трансферти з-за кордону.

Чисті трансферти – це різниця між переказами робітників-мігрантів, що вважаються резидентами, з даної країни й до неї.

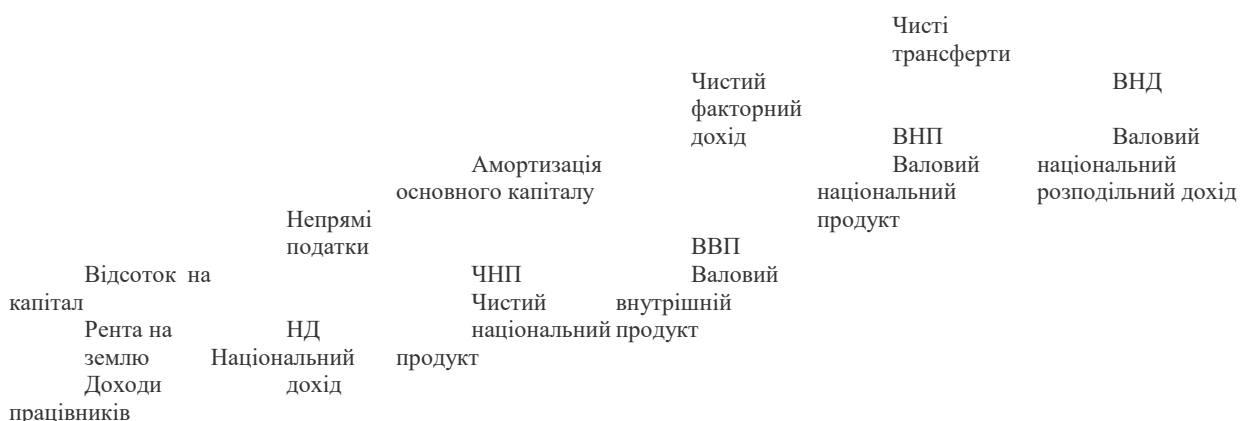

Рис. 1.2. Основні макроекономічні показники у СНР

У кількісному виразі розходження між ВВП і зробленим національним доходом досить велике і складає приблизно 8 – 11%, дорівнюючи величині амортизаційних відрахувань. У різних країнах це розходження може коливатися, тому що величина амортизаційних відрахувань залежить від національної маси основних фондів. Частка

амортизації трохи підвищується в періоди спаду і знижується в періоди підйому. Динаміка зробленого національного доходу в довгостроковому плані майже цілком відповідає динаміці ВВП, тому при аналізі в основному використовуються показники ВВП і ВСП.

ВВП і інші показники, що входять у систему національних рахунків і розраховані різними методами, погоджуються між собою, тому їхні величини ідентичні. При цьому слід зазначити, що національні показники нерідко переглядаються в межах 10 – 30%.

Обчислення ВВП і ВСП

На національних рівнях обсяг ВВП вимірюється в поточних і постійних цінах якого-небудь року. Розходження між цими вимірами може бути досить істотним. Кількісний ВВП, або ВВП у поточних цінах, зростає швидше, ніж реальний ВВП, або ВВП у постійних цінах. Різниця в темпах зростання зв'язана зі зміною цін. При підрахунку в незмінних цінах відбувається усунення ціннісних коливань. Зростання реального ВВП широко розглядається як показник економічного розвитку. Високі темпи часто вважаються ознакою с економіки.

Підрахунок ВСП провадиться в єдиній валюті – доларах США – за поточним і незмінним курсом, хоча ці показники не можуть претендувати на точний кількісний вимір в окремих країнах і регіонах. Численні дослідження показують, що обмінні курси валют наближаються до фактичного співвідношення національних цін на товари і послуги, що надходять у канали міжнародної торгівлі. Але навіть якщо валютна ставка безпосередньо визначається ринком, вона тільки відображує ціни інтернаціонально реалізованих товарів і послуг, оскільки сама часто визначається іншими видами міжнародних угод, такими, як іноземні інвестиції і позики, перекази доходів і засобів, інші фактори, що також можуть викликати короткострокові коливання у валютних курсах, навіть коли дійсні зміни в економічному становищі не відбуваються. Значні короткострокові відхилення у валютних курсах від середніх і довгострокових, великі коливання у відносних вартостях товарів і послуг знижують корисність підрахунків у єдиній валюті світового виробництва, визначення його рівня і розподілу ВСП за країнами і регіонами. Зміни у валютних курсах ведуть до відповідних варіацій у розподілі та обсязі ВСП.

Порівняння валового продукту між країнами на основі загальної грошової одиниці, наприклад, доларів США, може занижити в доларовому виразі обсяг товарів і послуг, зроблених у країнах з низьким рівнем розвитку, в зв'язку з великими масштабами в них нетоварного сектору (бартерні угоди, виробництво домашніх господарств, виробництво засобів існування, неформальний сектор, що звичайно не враховуються, – усі вони можуть складати до 40% ВВП у менш розвинутих країнах). Оскільки ступінь недообліку не визначається систематично, ВВП і ВСП можуть бути непорівнянні.

Дослідження, проведені в рамках Проекту ООН по міжнародних порівняннях, показують, що в менш розвинутих країнах використання поточних валютних курсів може занижувати обсяг ВВП до трьох і більше разів. Цим обумовлене заниження частки країн, що розвиваються, у світовому виробництві. Відповідно при використанні поточних валютних курсів виявляється вплив на підрахунок темпів зростання ВСП, тому що країни, які розвиваються, включаються до нього з меншими питомими вагами.

Один з альтернативних варіантів підрахунку ВСП ґрунтується на використанні коефіцієнтів порівняння купівельної спроможності валют, обумовлених відношенням цін набору (кошика) однакових товарів кожної країни. Середні співвідношення, застосовані до ВВП кожної країни, визначаються як середньозважені ціни відповідних індивідуальних наборів товарів і послуг при використанні ваги усіх цих товарів і послуг у ВВП за витратами. Цей підхід забезпечує оцінку ВСП скоріше в «міжнародних доларах», ніж у звичайних доларах за обмінним курсом.

Обсяги ВВП, підраховані на основі зазначених методів, значно відрізняються між собою. Підрахунок на основі паритету купівельної спроможності (ПКС) приводить до заниження показників провідних промислово розвинутих країн на 20 – 40% та істотно

змінює позиції основних підсистем у світовому господарстві. На промислово розвинуті країни Заходу припадає 55% ВСП (за поточними валютними курсами – майже 75%), а внесок країн, що розвиваються, підвищується до 43% (за поточними валютними курсами – понад 19%). При цьому методі підрахунку істотно змінюється оцінка економічних показників окремих країн. На першому місці залишаються США – 21% ВСП (25,3% за поточним валютним курсом), КНР – 12% (4,4%), Японія – 8,4% (15,7%), ФРН – 5,0% (5,6%), Індія – 4,1% (1,5%). За ними йде Франція, Італія, Великобританія, Канада, Бразилія.

Розходження в оцінках ВСП показують, що немає єдиного показника, який міг би враховувати різні види економічної діяльності в різних країнах ідентично. Придатність кожного методу підрахунку залежить від цілей аналізу. Використання поточних валютних курсів при оцінці ВСП забезпечує корисні дані при визначенні міжнародних потоків товарів і послуг, руху капіталу між країнами, рівнів зовнішнього боргу і платежів, що часто робиться на основі поточних валютних курсів.

У статистиці ООН при підрахунку ВВП і ВСП використовуються валютні курси, очищені від коливання цін. Цей метод дозволяє одержувати показники без обліку відносних коливань валютних курсів та цін і більш точно оцінювати внесок кожної країни у світовий продукт у порівнянні з використанням поточного валютного курсу. Метод розрахунку ВВП на основі купівельної спроможності валют використовується Міжнародним валютним фондом (МВФ) і Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

Показники рівня економічного розвитку країни і її місця у світовій економіці

Рівень економічного розвитку країни і її місце у світовій економіці визначається за наступними показниками:

ВВП на душу населення.

Галузева структура економіки. Аналіз здійснюється на основі показника ВВП, підрахованого за галузями. Насамперед враховується співвідношення між великими народногосподарськими галузями матеріального і нематеріального виробництва. Це співвідношення визначається в першу чергу за питомою вагою обробної промисловості в економіці країни. Потім здійснюється дослідження структури окремих галузей і великих народногосподарських комплексів.

Виробництво основних видів продукції на душу населення. Аналізується виробництво електроенергії на душу населення, найважливіших видів промислової продукції, основних видів продуктів харчування, непродовольчих товарів і товарів тривалого користування.

Рівень і якість життя населення. Аналіз здійснюється за наступними показниками:

«споживчий кошик» і «прожитковий мінімум». Чим більшу частку в споживанні займають товари тривалого користування і послуги, тим вище рівень економічного розвитку країни;

стан трудових ресурсів (середня тривалість життя, рівень освіти населення, рівень кваліфікації трудових ресурсів, чисельність учнів і студентів на 10 тис. чол. населення, частка витрат на освіту у ВВП та ін.);

розвиток сфери послуг (число лікарів на 10 тис. чол. населення, число лікарняних ліжок на 1 тис. чол. населення, забезпеченість населення житлом, побутовими приладами та ін.).

В останні роки з'явився у світовій практиці показник *індекс суспільного розвитку країни*, що включає в себе багато економічних і соціальних показників. Публікується він у Доповіді програми ООН по розвитку людських ресурсів. За цим показником країни розташовуються в останні роки таким чином: Японія, Канада, Норвегія, Швейцарія, Швеція, США, Австралія, Франція, Нідерланди, Англія, Ісландія, Німеччина.

Показники економічної ефективності. Ця група показників найбільш повно характеризує рівень економічного розвитку, тому що вона найбільш численна і показує прямо чи непрямо якість, стан і рівень використання основного й оборотного капіталу

країни, трудових ресурсів.

Основні показники цієї групи:

продуктивність праці (у цілому, за окремими галузями і видами виробництва);

капіталомісткість одиниці ВВП чи конкретного виду продукції;

фондовіддача одиниці основних фондів;

матеріалоємність одиниці ВВП чи конкретних видів продукції та ін.

Ці показники розглядаються не окремо, а в зв'язку один з одним.

МВФ розроблені і прийняті в Системі національних рахунків (СНР) показники порівняльної конкурентоспроможності:

питомі витрати на зарплату (у розрахунку на одиницю продукції);

нормалізовані питомі витрати на робочу силу (у розрахунку на одиницю продукції), тобто випуск продукції на відпрацьовану людино-годину;

рівень повних питомих витрат за елементами доданої вартості, тобто показники питомих витрат усіх первинних факторів виробництва;

порівняльний рівень оптових цін промисловості;

порівняльний рівень експортних цін промислових товарів.

Особливо вірогідно ця система характеризує конкурентоспроможність країни в міжнародній торгівлі.

Крім того, рівень економічного розвитку країни може відображати ступінь участі країни в міжнародних економічних відносинах.

Показники, що характеризують активність у світовій торгівлі:

експортна квота – відношення обсягу експортованих товарів і послуг у ВВП/ВНП на рівні галузі – це питома вага всіх експортованих галуззю товарів і послуг у їхньому спільному обсязі;

структура експорту, тобто співвідношення питомої ваги експортованих товарів за видами і ступенем їхньої переробки. Дозволяє виділити сировинну або машинно-технічну спрямованість експорту, роль країни в міжнародній галузевій спеціалізації. Висока питома вага продукції обробної промисловості в експорті країни свідчить про високий науково-технічний і виробничий рівень галузей, продукція яких іде на експорт;

структура імпорту й в першу чергу співвідношення обсягів увезених в країну сировини і готової кінцевої продукції. Показує залежність економіки країни від зовнішнього ринку й рівень розвитку галузей національної економіки;

порівняльне співвідношення частки країни у світовому виробництві ВВП/ВНП і частки у світовій торгівлі

Показники вивозу капіталу:

обсяг закордонних інвестицій даної країни, його співвідношення з національним багатством країни. Країна з високим рівнем економічного розвитку має великі можливості вкладення капіталу в економіку інших країн;

співвідношення обсягу закордонних прямих інвестицій даної країни з обсягом іноземних прямих інвестицій на її території. Це співвідношення характеризує розвиток міжнародних інтеграційних процесів;

обсяг зовнішнього боргу країни і його співвідношення з ВВП/ВНП даної країни.